

türkiye'nin batılılaşma süreci ve mısır filmlerine getirilen arapça yasağı

MURAT ÖZYILDIRIM

Okutman, Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi

Bu çalışma, Türkiye'de Arap filmlerinin etkisini ve bir süre özgün dillerinden gösterimlerinin yasaklanmasını inceler. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte yeni yönetim, geri kalmışlığın, yenilmişliğin, parçalanmışlığın nedeni olarak topluma sunduğu, Osmanlı geleneğine ait gördüğü her şeyden uzaklaşmaya çabalar. Yöneticiler, "geri kalmışlığa" ait olarak görülen şeylerin değiştirilmesine yönelik her çabayı -bazen toplumun değerlerini bir tarafa iterek- göstermekten çekinmezler. Bu hareketin en genel ifadesi "*batılılaşma*" sözcüğüne yüklenen anlamlarda gizlidir. Ancak ilerleyen zaman, bazı uygulamalara verilecek adın bu terimin ötesine geçtiğini trajikomik örneklerle gösterecektir. İşte Arap filmlerinin Türkiye'de Türkçe gösteriminin hikâyesi, bu garipliklerden biridir.

Arap filmlerine getirilen Arapça gösterim yasağından kısa bir süre önce, Türkiye radyolarında yaklaşık üç yıl süreyle Türk Sanat Musikisi eserlerinin çalınması yasaklanır. Türkiye’de 2 Kasım 1934’de aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olan, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bir genelge yayınlayarak bu uy-

Radyolardaki Türk Musikisi’ni yasaklamanın ardından hemen her yerde Arap musikisi nağmeleri yükselmeye başlar.

gulamaya geçilmesine neden olur: “...Radyo programlarından alaturka musikinin tamamen kaldırılması ve yalnız Garp tekniğiyle bestelenmiş musiki eserlerimizin Garp tekniğini bilen sanatkârlar tarafından icra edilmesi...”¹ Böylece 1927 yılından beri Türkiye radyolarında çalınmakta olan Türk Musikisi yayını kaldırılır. Yüzlerce yıllık geçmişin birikimini içinde barındıran bu saygın musiki, değişim geçiren yeni devletin bazı yöneticileri için eskinin yüz çevrilecek mirasından başka bir şey değildir...

Ancak radyolarda bu uygulamanın başlamasıyla şaşkına dönen Türk halkı, sabah akşam çalan ve genel olarak hiçbir şey anlamadığı Klasik Batı Musikisine alternatif arayışlarına yönelir. Böylece kısa sürede Türkiye’de radyo bulunan birçok ev, radyolarının istasyonlarını güneye, Arap radyolarına yönlendirmeye başlar. Söz konusu yıllarda, dört yüz yıl aynı devletin çatısı altında barış içinde yaşanan Arap vilayetlerinin Osmanlı Devleti’nden ayrılışının üzerinden henüz sadece on yılın geçtiği hatırlanmalıdır. Kahire, Beyrut, Şam el şerif isimleri, Türk halkına kuşkusuz Viyana, Londra, Berlin isimlerinden çok daha anlamlı gelmektedir. Üstelik Mersin, Adana, Urfa gibi kentlerde çok sayıda

Arap kökenli yurttaşın yaşadığı da unutulmamalıdır. Aslında Arap musikisinin plaklarla da Türkiye’ye girdiği bilinmektedir. Mısır’da yeni yeni yıldızı parlayan Ümmü Gülsüm’ün plakları, 1927 – 1928 yıllarında İstanbul piyasasında satılmakta ve rağbet görmektedir.

Radyolardaki Türk Musikisi’ni yasaklamanın ardından hemen her yerde Arap musikisi nağmeleri yükselmeye başlar. Bu dönemde radyonun insanlar için neredeyse tek haber ve eğlence kaynağı olduğu düşünülürse, devletin bu uygulamasının batılılaşma hareketine hız katmak yerine, “sessiz karşı duruş” olarak adlandıracağımız biçimde, doğuya yönelime neden olduğu açıktır. Bu, Klasik Arap Musikisinin Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’ye ilk büyük -ve beklenmedik- girişidir, denebilir.

Arap – Türk kökenli Hıdiv sülalesinden kraların yönetimindeki Mısır, Ortadoğu’nun sosyal yaşamı üzerindeki etkisini, Mısır sinemasının 1932’den başlayarak piyasaya sürdüğü çok sayıda şarkı okunan filmlerle güçlü bir şekilde göstermeye başlar.

Söz konusu dönem, Mısır sosyal yaşamının şekillendiği Kahire’de, özellikle aristokratlar arasında çok tutulan ses sanatçılarının kamera karşısına geçerek, geniş halk yığınlarının beğenisini kazanmalarını da beraberinde getirmiştir. Üstelik Mısır’da ünlünen bu sanatçıların sesleri, filmlerin pazarlandığı Türkiye dışında tamamı Arapça konuşan Ortadoğu ülkelerinde de beğeniye sunulmuştur. Mısır film piyasası gücünü, başta Ümmü Gülsüm olmak üzere Muhammed Abdülvahab, Leyla Murad, Asmahan gibi dönemin en ünlü ses sanatçılarının başrol oynadığı ve birbiri ardına çevrilen çoğu aşk acısını anlatan şarkılı filmlerle bütün Ortadoğu’da göstermiştir.

Kahire Radyosu'nda canlı konserleri 1937 yılında yaptığı anlaşmayla başlayacak olan Mısırlı sanatçı Ümmü Gülsüm, filmleriyle sinema izleyicisini adeta büyülemiştir. Böylece kendisini sahnede şarkı okurken canlı olarak izleyemeyecek uzaklıkta yaşayan binlerce, on binlerce hayranı sinemalara koşarak onu görme, şarkılarını beyaz perdede dinleme şansını elde etmiştir. Birçok kişi için hâlâ tüm zamanların en güzel sesli sanatçısı olarak kabul edilen Ümmü Gülsüm, çevirdiği filmlerle bir dönem bütün Ortadoğu'yu etkisi altına almıştır. Sanatçı, ilki 1936 yılında çevrilen toplam altı filmde başrol oynamıştır. Bunlar Vedad (1936), Neşid el Emel (1937), Dananir (1940), Aydah (1942), Salama (1945), Fatma (1947).

Ülkü Özel Akagündüz "...Bizdeki şarkılı-türkülü filmler furyasında Ümmü Gülsüm'ün rolü tartışılmaz. Taksim Sineması'nın verdiği bir gazete ilanı şöyledir mesela: "Her akşam bütün dünya radyolarında billur sesini işittiğimiz yegâne ses kraliçesi Ümmü Gülsüm'ün en fazla muvaffak olduğu büyük süper filmi Vedad, bugün matinelere den itibaren Taksim Sineması'nda!..."² yazarak, söz konusu günlerde ülkemizde Mısır filmlerinin etkisinden söz etmektedir. Ümmü Gülsüm'ün ilk filmi olan "Vedad", dönemin en büyük yapımları arasındadır. Film, XIII. yüzyıl Mısır'ında geçer, şarkılar okuyan esirine aşık olup onu satmak zorunda kalan bir esir tüccarının aşkını ve aşıkların kavuşmasını konu eder. Ümmü Gülsüm, Vedad filminde, "Ya bahcet el ıyd el said", "Leh ya zaman", "Ya tair ya ayeş asir", "Ala beled el Mahub", "Ya Beşir" şarkılarını okur.

Mısır'da "Hükümdarların ve Prenslere Şarkıcısı" olarak ünlenen, bestekâr ve ses sanatçısı Muhammed Abdülvahab, ilkinin 1933 yılında çevirdiği filmlerinde batılılaşan Mısır sosyal sınıflarının yaşantısını izleyiciye sun-

muştur. Hatta Mısır musikisinin en büyük bestekârı kabul edilen Abdülvahab, filmler için bestelediği bazı şarkılarında samba, tango, rumba gibi batılı musiki formlarını da kullanmıştır. Bu dönemde Mısır, hem musikiye hem genel olarak sosyal yaşamda önce Osmanlı sonra Fransız, İngiliz etkisiyle bir dönüşüm yaşamakta ya da yaşamaya gayret etmektedir.

Zaten Kahire, Mısır musikisinin en derin manada şekillendiği kenttir. Güzel bir sesin, en saygın hocalar tarafından dil ve makam bakımından eğitimi, *tarab* zevkine sahip dinleyiciler tarafından beğenisi de eleştirisi de bu kentte olmuştur. Dolayısıyla, film piyasasının, içinde çok sayıda şarkı okunan aşk filmlerinde oynatmak üzere aradığı ses sanatkârlarının tamamı Kahire'dedir. Bu arada Kahire, Mısırlı olmayan, mesela Lübnanlı Dürzî Prens Ferid el Atraş ya da kardeşi Asmahan el Atraş gibi ses ve sinema sanatçıları için de çekim merkezi olur. Kentte za-

Taksim Sineması'nın verdiği bir gazete ilanı şöyledir mesela: "Her akşam bütün dünya radyolarında billur sesini işittiğimiz yegâne ses kraliçesi Ümmü Gülsüm'ün en fazla muvaffak olduğu büyük süper filmi Vedad, bugün matinelere den itibaren Taksim Sineması'nda!..."

man içinde film piyasasının oluşmasıyla, Kahire'nin dışına 1935 yılından başlayarak film stüdyoları kurulmuş ve hatta Perihan Altındağ Sözeri, Münir Nureddin Selçuk gibi Türk sanatkârlar da burayı ziyaret etmişlerdir.

Mısır filmleri, özellikle 1938'den başlayarak Türkiye'de sinemaları neredeyse tekellerine almışlardır. Bu dönemde Avrupa'daki savaş, Türk film ithalatının Mısır'a yönelmesine

neden olmuştur. Mısır filmlerinin Türkiye’de gösteriminin başlaması, Türklerin radyolardan, plaklardan tanıdığı Arap ses sanatkarlarını sinemalarda beğeniyle izlemeleri olanağını sağlamıştır.

Türkiye’de gösterilen Mısır filmlerinin içinde en büyük başarıyı sağlayan film, Muhammed Abdülvahab’ın başrolünü oynadığı ve kendi bestelerini okuduğu “Dümû’l-hubb/Aşkın Gözyaşları” adlı, Kasım 1938 tarihinde İstanbul’da gösterime giren yapımdır.

Türkiye’de gösterilen Mısır filmlerinin içinde en büyük başarıyı sağlayan film, Muhammed Abdülvahab’ın başrolünü oynadığı ve kendi bestelerini okuduğu “Dümû’l-hubb/Aşkın Gözyaşları” adlı, Kasım 1938 tarihinde İstanbul’da gösterime giren yapımdır. Mısır’da 1935 yılında yapılan filmin İstanbul sinemalarındaki gösteriminde, bilet kuyrukları caddelere taşan insan seline neden olur. İstanbul Şehzadebaşı’nda sinema gişesinden bilet almak için halk geceden kuyruğa girer. Beklenmedik ve büyük bir izdiham olur, hatta sinemanın camları kırılır, halk caddelere taşar, trafik kilitlenir³. Muhammed Abdülvahab, filmin Arapçasında “Yalli Bitnadi”, “Mahla el habib”, “İtab”, “Ya ma banait”, “Sahirtu”, “Fi’l bahr”, “Soubat alik”, “Tahiyyâtü’l-alem”, “Ayuh arraqidun”, “Ugibat bi” şarkılarını okur. Mısır filmlerinin Türkiye’ye girişi, işte bu filmin sağladığı büyük başarı üzerine olur.

Hafız Burhan’ın “Aşkın Gözyaşları” filmindeki Muhammed Abdülvahab bestesini, bu adla ve kendi yazdığı Türkçe sözlerle plağa okuması, yeni bir başarıyı beraberinde getirir; plak Türkiye’de satış rekorları kırar!⁴ Columbia Plak tarafından yayınlanan bu çalışmada yer alan şirket ve sanatçının adları,

aslında şirketin Muhammed Abdülvahab’ın filmdeki en önemli bestesi üzerine kurulu yapımı, yeni bir çalışma olarak gösterme çabasından başka bir şey değildir. Ancak plak, sanki bu durumu düzeltmek istercesine “Aşkın Gözyaşları filminden tango” anonsuyla başlar ve tango Hafız Burhan tarafından, plağın her iki yüzüne okunur. Kuşkusuz bu tangonun Türkçe sözleri ve üstad Hafız Burhan, yorumlama açısından bir yeniliktir. Ayrıca “Aşkın Gözyaşları” filmi, -başka bazı Mısır filmleri gibi- daha sonra çekilecek birkaç Türk filmi için kaynak olur, hatta aynı adla Nejat Saydam 1959, Zafer Davutoğlu 1966 yılında film çeker.

Türkiye’de bu filmlere oluşan büyük ilgi, birkaç yönüyle incelenmeye değerdir. Öncelikle Mısır filmlerinde Türkler, kendi kültürlerinden çok şeyi bulabilmişlerdir: Halkın çok yakın geçmişindeki giysileri (fesli, sarıklı erkekler, peçeli kadınlar), Arapça ezan sesleri (Türkiye’de ezanın Türkçe okunduğu yıllar), Şark’a özgü abartılı aşk acısının her türü ve Türkiye radyolarında üç yıl çalınması yasaklanan klasik makamlara uygun şarkılar...

Ancak, Türkiye’de halkın büyük teveccüh gösterdiği Mısır yapımı, konuları ve şarkıları izleyenleri gözyaşlarına boğan filmler, batılılaşmayı amaç edinen yönetim tarafından hiç de hoş karşılanmaz. Bunun birkaç nedeni olmalıdır: Öncelikle filmler, yönetimin kurtulmak istediği Ortadoğu’nun gündelik yaşamından görüntüler sunan sinema örnekleri olarak gelmektedir. Filmlerdeki fesli, sarıklı, çarşafly insan görüntüleri, Türkiye’de kısa süre önce yapılmış kıyafet inkılabı açısından eskiyi hatırlatan aykırılıklar olarak göz önüne serilmektedir. Yine filmlerde, değiştiren alfabeyle yazılan yazılar da izleyiciye sunulmaktadır, bazı filmlerdeki dinsel temalar, laikliği yeni yeni ve güçlü bir

biçimde uygulayan tek parti yönetimi için bir sorun olarak durmaktadır.

Türkiye’de yönetim, yukarda sayılan özelliklerin hepsinden öte bir konuda filmlere karşı önlem alma gereksinimi duyarak herkesi şaşırtır: Bir genelgeyle ülkede filmlerin Arapça sesli, Türkçe alt yazılı gösterimi yasaklanır. Hatay 1939 yılında anavatana, yapılan halk oylamasıyla katılır, Adana, Mersin, Urfa gibi güney ve güneydoğu illerimizde Arapça konuşan çok sayıda vatandaşımız vardır. Sinemalarda özellikle “Dümû’l-hubb/Aşkın Gözyaşları” filminin ulaştığı başarı, iktidarın Arap filmlerine karşı kuşkucu duruşunu akıl almaz bir yasağa çevirir. Cumhuriyet Halk Fırkası 10. 02 1942 gün ve 8/44280 sayılı yazısı ile Mersin ve Adana’da Arapça filmlerin halkın Türkçeye olan ilgisini azalttığından bahisle İçişleri Bakanlığı’na “...Arap kültürü etkisi altındaki şehirlerde ahalinin, Arap filmlerinden etkilenerek Türkçeye alakasının azaldığı ve bu nedenle filmlerin Arapça yayınına yasak getirilmesi gerektiği...” şeklinde özetlenebilecek bir resmi yazı yazar.⁵ Bunun ardından Matbuat Umum Müdürlüğü, hiç zaman kaybetmeden Arapça filmlerin özgün dillerinden gösterimini yasaklar.

Bu anlamsız yasağın yalnızca konuşmaları kapsadığı düşünülmemelidir. Söz konusu yasak, esas olarak Mısır filmlerindeki Arapça şarkıları hedef almaktadır. Ancak filmlere kesin yasağın hangi yıl getirildiğine dair bilgiler tartışmalıdır. Bu yasaklama tarihi için Levent Cantek “...Mısır filmlerinin ilanlarında, yerli yorumcu ve bestecilerin isimleri yoğun olarak 1942 – 1943 sonrasında geçmektedir...” der. Hakikaten bu tarih, dönemin gazetelerdeki Mısır film ilanlarına ya da afişlerine bakıldığında, Arapça gösterim yasağının başlaması için son derece uygun görünüyor.

Bu yasakla birlikte, filmlerdeki Arapça okunan şarkılara Türkçe söz ve beste yazılmaya başlanır. Böylece bir Mısır filmi oynatılırken, Arapça şarkılara sıra geldiğinde yerine göre, Leyla Murad’ın, Ümmü Gülsüm’ün yerine mesela Müzeyyen Senar, bir Saadeddin Kaynak ya da Münir Nureddin Selçuk bestesini okur.

Türkiye’de dublaj, bir sektör olarak bu yasaklı dönemde yükselişe geçer ve bunda piyasanın en yaygın yabancı filmleri unvanını koruyan Mısır filmlerinin Arapça gösterim yasağının etkisi çoktur. Gökhan Akçura “...Bu yıllarda dublajın önem kazanmasının bir nedeni de piyasayı ele geçiren Arap filmleridir. Özellikle Mısır kökenli olan bu filmlere yalnız dublaj yapılmakla kalmıyor, tüm şarkıları yeniden bestelenerek, ünlü sanatçılara okutuluyordu. Örneğin aslında bir Mısır filmi olan ‘Acı Hatıralar’ın broşüründe, filmin oyuncularını bir iki satırla geçiştirildikten sonra, “Türkçe Konuşanlar” a fotoğraflı koca bir sayfa ayrılıyordu. Ama broşürün esas ağırlığını şarkı sözleri oluşturuyordu. “Musiki adaptasyonu ve besteleri, içli, hisli ve nezih bestekârimız Salâhaddin Pınar” ta-

Cumhuriyet Halk Fırkası 10. 02 1942 gün ve 8/44280 sayılı yazısı ile Mersin ve Adana’da Arapça filmlerin halkın Türkçeye olan ilgisini azalttığından bahisle İçişleri Bakanlığı’na filmlerin Arapça olarak yayınlanmasına yasak getirilmesi için bir resmî yazı yazar.

rafından yapılan bu filmin şarkılarını Safiye Ayla okuyordu...” bilgisini vermektedir.⁶ Türkçe dublaj, halkın Mısır filmlerine rağbetini beklendiği gibi hiç azaltmaz aksine artırır. Bu dönemde Türkiye’de Mısır filmleri, İstanbulluların büyük beğenisini kazandı-

ği gibi, sinema gösteriminin yapıldığı Anadolu kentlerinde de başarıdan başarıya koşmaktadır!

Birçok filmi Türkiye’de gösterilen, Münir Nureddin hayranı Mısırlı yönetmen, yapımcı ve oyuncu Yusuf Vehbi’nin başrol oynadığı “Vicdan Azabı” filminin besteleri Salahaddin Pınar tarafından yapılır, şarkıları Suzan Güven ve Lütfü Güneri okur. Yine Yusuf Vehbi’nin başrolünü oynadığı, ayrıca Leyla Fevzi, Fuat Şekip ve Beşare Vakim’in rol aldığı bir başka film olan “Cehennem Elçisi”, afişlerde yer alan “Türkçe Sözlü – Şarkılı – Musikili” ilanıyla Türkçeye uyarlanmış olarak 1946 yılında gösterime girer. Yusuf Vehbi’nin “Fakir Çocukları” filmiyse Türkiye’de, izleyen herkesi ağılatmasıyla haklı (!) bir ün kazanır. Söz konusu film öyle tutar ki, yıllar sonra Memduh Ün “Fakir Çocuklar” adıyla filmin yerli uyarlamasını bile çeker⁷.

Mısır filmlerindeki Arapça şarkılar yerine, Türkçe şarkılar besteleyen Saadeddin Kaynak, 1940 – 1950 arasında seksen beş Mısır filminin musikisini düzenler. Bu şarkıların çoğunun söz yazarı Vecdi Bingöl’dür. Kay-

Birçok filmi Türkiye’de gösterilen, Münir Nureddin hayranı Mısırlı yönetmen, yapımcı ve oyuncu Yusuf Vehbi’nin başrol oynadığı “Vicdan Azabı” filminin besteleri Salahaddin Pınar tarafından yapılır, şarkıları Suzan Güven ve Lütfü Güneri okur.

nak, filmlere bestelediği şarkıların birçoğunu, plak yapılması için Odeon firmasına verir ve bunlar Müzeyyen Senar, Tahsin Karakuş ve Münir Nureddin gibi aynı firmaya bağlı sanatkarlar tarafından plaklara okunur.⁸ Ayrıca, Mustafa Nafiz Irmak, Hüseyin Coşkuner, Kadri Şençalar, Şerif İçli, Artaki

Candan, Sadi Işılay, Şükrü Tunar filmlerdeki Arap musikilerinden Türk musikisine düzenlemeler yapar.⁹

Türkiye’de Mısırlı sanatçıları tanımayan sinema izleyicisi yoktur. Yusuf Vehbi, yakışıklılığıyla ünlü Enver Vecdi, Emine Rızık, güzelliği dillere destan Leyla Murad, kadife sesli Asmahan el Atras, Ferid el Atras, Samiye Cemal, Behiye Şıksık, bestekâr ve oyuncu Muhammed Abdülvahab, seslerin en güzeli Ümmü Gülsüm, dansöz Tahiyeye Karyoka, komedyen Beşare Vakim ve diğerleri hep bilinen isimlerdir. Türkler, filmlerden ya da radyolardan bildikleri bu isimlerle ilgili ayrıntılı bilgileri, o dönemde yayınlanan “Resimli Radyo Dergisi” gibi magazin dergilerinden öğrenmektedir.

Ülkü Tamer, Gaziantep’te çocukluk yıllarında izlediği Türkçe Mısır filmlerine ilişkin şunları anlatır: “Neredeyse bütün Arap filmleri “Türkçe sözlü, şarkılı”ydı. “Enginde Yavaş Yavaş”, “Üzgünüm Leyla”yı, “Otomobil Uçar Gider”i ilk o filmlerde dinlemiştik. Her Çarşamba, her Cumartesi ninemle sinemaya giderdik. En çok da Arap filmlerine. Hurmalar Altında Cemile’yi, Leyla ile Mecnun’u, Aşkın Gözyaşları’nı, Paşa’nın Kızı’nı, Harun Reşid’in Gözdesi’ni, hele sadece Antep’i değil, bütün Türkiye’yi kırıp geçiren Fakir Çocukları’nı az mı izlemiştik!... Ben Enver Vecdi’yle Leyla Murat’ı severdim. Enver Vecdi gibi yakışıklısı Amerikan filmlerinde vardı gerçi, ama Leyla Murat’tan güzeli yoktu. Bir filmde kör oluyordu Leyla Murat. Bakarkör. Enver Vecdi’ye âşıkı. Ama kör olduğunu öğrenirse kendisine acır diye korkuyordu. Böyle bir sevgiyi, böyle bir bağlanmayı istemiyordu. Bir arkadaşıyla Enver Vecdi’yi çağırıyordu evine. Zavallı Enver Vecdi... Kör olduğunu bilmiyordu Leyla Murat’ın. Leyla Murat ona demediğini bırakmıyordu. “Seni seviyorum. Defol!” diye bağıırıyordu. O sırada